

in Braunschweig (412 parafii), Bremische Evangelische Kirche (72 parafie), Evangelische Kirche in Mitteldeutschland (2489 parafii), Evangelisch-Lutherische Landeskirche Hannovers (1568 parafii), Evangelische Kirche in Hessen und Nassau (1181 parafii), Evangelische Kirche von Kurhessen-Waldeck (944 parafie), Lippische Landeskirche (71 parafii), Evangelisch-Lutherische Landeskirche Mecklenburgs (305 parafii), Nordelbische Evangelisch-Lutherische Kirche (624 parafie), Evangelisch-Lutherische Kirche in Oldenburg (123 parafie), Evangelische Kirche der Pfalz (431 parafii), Pommersche Evangelische Kirche (240 parafii), Evangelisch-reformierte Kirche (142 parafie), Evangelische Kirche im Rheinland (771 parafii), Evangelisch-Lutherische Landeskirche Sachsens (882 parafie), Evangelisch-Lutherische Landeskirche Schaumburg-Lippe (22 parafie), Evangelische Kirche von Westfalen (620 parafie), Evangelische Landeskirche in Württemberg (1406 parafii).

Granice Kościołów członkowskich EKD pokrywają się zasadniczo z granicami polit. z 1815; centr. urząd kośc. znajduje się w Hanowerze; mimo różnic w wyznaniu wiary Kościoły członkowskie praktykują wzajemną „wspólnotę ambony i stołu Pańskiego” (*Kanzel- und Abendmahlsgemeinschaft*); EKD liczy ok. 25 mln wyznawców; do demokratycznie wybranych gremiów kierowniczych EKD należą Synod, Rada i Konferencja Kośc., które odpowiadają za realizację zadań wynikających z ustawodawstwa kośc.; Synod (120 delegatów i 8 przedstawicieli młodzieży) obraduje raz w roku i ma charakter ustawodawczy; Rada stanowi gremium kierownicze (składa się z 15 członów), które wybiera ze swego grona na 6-letnią kadencję przewodniczącego (Ratsvorsitzender der EKD) będącego najwyższym reprezentantem EKD; od 1993 ma swego kadencyjnego specjalnego pełnomocnika przy rządzie Republiki Federalnej Niemiec i Unii Eur.; pracę tych gremiów wykonuje na co dzień Kirchenamt (Amtsstelle der EKD) z 4 gł. wydziałami, na czele których stoi prezydent; EKD odpowiada też m.in. za duszpasterstwo wojskowe i policyjne oraz patronuje wielu in. dzielom, instytucjom i organizacjom (np. Brot für die Welt, Diakonisches Werk, Evangelischer Entwicklungsdienst, Evangelische Missionswerk in Deutschland, Gemeinschaftswerk der Evangelischen Publizistik, Evangelische Zentralstelle für Weltanschauungsfragen, Frauenstudien- und -bildungszentrum in der EKD, Informations- und Dokumentationsstelle der EKD, Kirchlicher Dienst in der Arbeitswelt, Konfessionskundliches Institut Bensheim).

Członkami stowarzyszonymi (*asoziierte Mitglieder*) EKD są Bund Evangelisch-reformierter Kirchen Deutschlands (luźny związek samodzielnych reform. wspólnot kośc. w Brunzwicku, Bückeburgu, Dreźnie, Getyndze, Hamburgu, Stadthagen) i Moravian Church (Herrnhuter Brüdergemeine, m.in. Berlin, Bielefeld, Drezno, Frankfurt n. Menem, Herrnhut, Neugardenfeld, Neuwied, Zwickau); EKD jest członkiem Rady Kościołów Chrześc. w Niemczech (Arbeitsgemeinschaft Christlicher Kirchen in Deutschland), współdziała ze Wspólnotą Kościołów Ewang. w Europie (Community of Protestant Churches in Europe), a jej Kościoły członkowskie należą do Konferencji Kościołów Eur. (Konferenz Europäischer Kirchen).

Poza EKD działają w N. następujące wspólnoty protest. (lub ich stowarzyszenia): wynikająca z powojennych amer.-bryt. stref okupacyjnych – Arbeitsgemeinschaft der Anglikanisch-Episkopalischen Kirchen in Deutschland (zał. 1999; koordynująca duszpast.-mis. działalność wspólnot anglik. na terenie N.), Church of England (Berlin, Bonn, Düsseldorf, Fryburg Br., Hamburg, Kolonia, Lipsk, Stuttgart), Episcopal Church in the USA (Augsburg, Baden-Baden, Frankfurt n. Menem, Ingolstadt, Karlsruhe, Norymberga), Evangelisch-methodistische Kirche (z centralą we Frankfurcie n. Menem; ok. 57 000 wyznawców, gł. w okolicach Stuttgartu), kontynuatorka staroluteraniskiej teologii i ortodoksji – Selbständige Evangelisch-

-Lutherische Kirche (z siedzibą w Hanowerze; 200 parafii; ok. 36 000 wiernych).

Poza EKD działają też protest. wspólnoty tzw. tradycji wolnokośc.: Arbeitsgemeinschaft Mennonitischer Gemeinden in Deutschland, skupiająca 3 konferencje regionalne mennonitów (zał. 1990; 54 gminy z centralą w Ingolstadt; ok. 6000 wyznawców), Bund Evangelisch-Freikirchlicher Gemeinden in Deutschland (zał. 1942 z siedzibą w Bad Homburg vor der Höhe; ok. 84 000 wyznawców), Evangelisch-altreformierte Kirche in Niedersachsen (EAK; reformierte Freikirche) w pn.-zach. N. (14 gmin; ok. 7000 wyznawców), Mülheimer Verband Freikirchlich-Evangelischer Gemeinden (44 gminy; ok. 3500 wyznawców); do nich należy zaliczyć także Apostelamt Jesu Christi (Chociebuż), Bund Freier evangelischer Gemeinden in Deutschland (Witten), Freikirche der Sieben-Tags-Adventisten in Deutschland (Aschaffenburg, Hameln, Memmingen). Prawie wszystkie wspólnoty protest. w N. są ekumenicznie otwarte.

Die Entstehung der Konfessionen, Mn 1965; W.D. Hauschild, TRE X 656-677; G. Gassman, K. Halaski, A. Sell, ÖkL 767-768, 1037-1039; E. Stammler, R. Henkys, EKLn I 579-586, 827-834; *Die Selbständige Evangelisch-Lutherische Kirche*, B 1995; H. Löwe, W. Hüffmeier, R. Frieling, LThK III (1995⁵) 1038-1047; W.D. Hauschild, B. Brenner, RGG II (1999⁴) 728-760 (bibliogr.); *Selbständige Evangelisch-Lutherische Kirche in Deutschland*, Gross Oesingen 2000; *Die Evangelisch-altreformierte Kirche in Niedersachsen*, Nordhorn 2003; *Chronik der Evangelisch-altreformierten Gemeinde Bunde 1858-2008*, Weener 2008.

Stanisław Józef Koza

VI. STATYSTYKA – Kościół kat. w N. (po zjednoczeniu Niemieckiej Republiki Federalnej z Niemiecką Republiką Demokratyczną) 1990 miał 5 metropolii i archidiecezji (Bamberg, Fryburg Br., Kolonia, Monachium-Freising, Paderborn), 18 diecezji (Akwizgran, Augsburg, Berlin, Drezno-Miśnia, Eichstätt, Essen, Fulda, Hildesheim, Limburg, Moguncja, Münster, Osnabrück, Pasawa, Ratyzbona, Rottenburg-Stuttgart, Spira, Trewir, Würzburg), 4 administratury apost. (Bischöfliche Ämter; Erfurt-Meiningen, Görlitz, Magdeburg, Schöfferin), 1 ordynariat wojskowy, 1 prałaturę personalną (Personalprälatuur vom Heiligen Kreuz und Opus Dei) oraz 1 egzarchat apost. dla kat. Ukraińców rytu bizant. w N. i Skandynawii (Apostolische Exarchie für katholische Ukrainer des byzantinischen Ritus in Deutschland und Skandinavien), 12 759 parafii, 16 867 księży diec. i 5358 księży zak., 8422 zakonników, 49 149 siostr oraz 28,2 mln katolików (3975 wstąpiło, a 143 530 wystąpiło z Kościoła) na 63,7 mln mieszk.; 1999 – 7 metropolii i archidiecezji (Bamberg, Berlin, Fryburg, Hamburg, Kolonia, Monachium-Freising, Paderborn), 20 diecezji (Akwizgran, Augsburg, Drezno-Miśnia, Eichstätt, Erfurt, Essen, Fulda, Görlitz, Hildesheim, Limburg, Magdeburg, Moguncja, Münster, Osnabrück, Pasawa, Ratyzbona, Rottenburg-Stuttgart, Spira, Trewir, Würzburg), 1 ordynariat wojskowy, 1 prałaturę personalną oraz 1 egzarchat apost. dla kat. Ukraińców rytu bizant. w N. i Skandynawii, 12 467 parafii, 15 283 księży diec. i 4314 zak. (2225 w duszpasterstwie diec.), 6465 zakonników, 38 407 siostr, 2065 stałych diakonów, oraz 27,2 mln katolików na 79,8 mln mieszk.; 2007 – 7 metropolii i archidiecezji (Bamberg, Berlin, Freiburg, Hamburg, Kolonia, Monachium-Freising, Paderborn), 20 diecezji, 1 ordynariat wojskowy, 1 prałaturę personalną oraz 1 egzarchat apost. dla kat. Ukraińców rytu bizant. w N. i Skandynawii, 12 265 parafii i ośrodków duszpast., 13 552 księży diec. (8639 w duszpasterstwie) i 3325 zak. (2207 w duszpasterstwie diec.), 110 neoprezbiterów, 2887 stałych diakonów, 4423 asystentów i referentów par. (974 męskich i 3449 żeńskich), 3040 asystentów i referentów pastoralnych (1885 męskich i 1155 żeńskich), 4806 zakonników i 23 183 siostr (1 483 w zak. kontemplacyjnych) oraz 25,4 mln katolików (4881 wstąpiło, a 93 667 wystąpiło z Kościoła) na 82,2 mln mieszkańców.

AnPont 1991, 2001, 2008; AtHier Statistics (1992⁵); A. de Fuenmayor, V. Gómez-Iglesias, J.L. Illanes, *Die Prälatuur Opus Dei. Zur Rechtsgeschichte eines Charismas*, Mr 1994; E. Gatz, LThK III (1995⁵) 165-166; W. Wojtowicz, *Ge-*

NIEMCY – statystyka

schichte der Ukrainisch-katholischen Kirche in Deutschland, Wie 2000; J. Oelmann, *Die Kirchen des christlichen Ostens. Orthodoxe, orientalische und mit Rom unierte Ostkirchen*, Rb 2006; A. Cattaneo, *25 Jahre Prälatur Opus Dei – Einwände, Klarstellungen und Bilanz*, ÖAKR 55(2008) 47-54; Herenberg *Aktuell Deutschland 2009*, Mannheim 2008.

Paweł Janowski, Stanisław Józef Koza

VII. DZIEJE TEOLOGII – A. ŚREDNIOWIECZE – Początki teologii kat. w N. datuje się na VIII-IX w. i wiąże z mnichami bened.; ich osiągnięciami są objaśnienia ksiąg bibl., kryt. porządkowanie ówczesnej wiedzy teol., np. traktat → Rabana Maura objaśniający symbolikę krzyża i streszczający prawdy dogmatów łączących się z tematem męki Chrystusa (*In laudem lub De laudibus sanctae crucis*), interpretacje porządku życia kośc. (*De institutione clericorum*) oraz systematyzacja informacji nauk. i wyjaśnianie sposobu kontemplacji prawdy (*De rerum naturis i De universo*); powstały też teksty dewocyjne: hymny (Rabana Maura → *Veni Creator Spiritus*, → Gotszalka z Orbais → *Lux aeterna, lumen potens*) i antyfony maryjne (→ Hermana Kontraktusa → *Alma Redemptoris Mater*, → *Salve Regina*); w tym okresie powstały również pisma apologet. Rabana Maura (*De praedestinatione*) i Gotszalka (*Confessio brevior, De praedestinatione, Confessio prolixior, De trina deitate*); potępiono go za głoszenie predestynacji i teol. determinizmu) oraz pisma historiograficzne Hermana Kontraktusa (*Kronika Świata*).

Od 2. poł. XI w. datuje się rozwój tzw. nowej teologii w opozycji do tradycyjnej; Manegold z Lautenbach (zm. po 1103) w *Liber ad Gebhardum* wykluczał prawo ingerowania ziemskich władców w sprawy Boże, ale też uzasadniał boskie pochodzenie władzy papieża i jego wyłączną jurysdykcję w kwestiach kośc.; w XII w. nastąpił rozwój teologii → monastycznej (zwł. mistyczno-spekulatywnej); w tym okresie ukształtowało się rozumienie → teologii jako nauki (*scientia, sacra doctrina*); pojawiły się komentarze teol. do roku kośc. (zwł. → Rupert z Deutz *De divinis officiis*), teologie dziejów (tenże *De sancta Trinitate et operibus eius, De victoria Verbi Dei*); kontynuowano teol. interpretację *Pisma Świętego* (tenże *De gloria et honore Filii hominis*), powstawały summy teol. jako wykład i objaśnienia kwestii, a nie tylko zbiór sentencji (→ Hugon ze Świętego Wiktora *De sacramentis christianae fidei*; → Hildegarda z Bingen *Scivias, Liber vitae meritorum, Liber divinorum operum*; → Albert Wielki *Summa theologiae de mirabili scientia Dei*), dzieła mist. (→ Mechtylda z Magdeburga *Das fließende Licht der Gottheit*; → Gertruda Wielka *Legatus divinae pietatis; Exercitia spiritualia* – wyraz poetyckiej mistyki, przykład kultu Serca Jezusowego, teologii współcierpienia i naśladowania Chrystusa); → Eckhart napisał dzieło łączące osobiste doświadczenie wiary z filoz.-rel. spekulacją (*Tractatus super oratione Dominica*) oraz komentarze do sentencji → Piotra Lombarda (*Collatio in libros sententiarum, Commentariorum in libros sententiarum*), komentarze do ksiąg *Pisma Świętego* (*Quaestiones parisienses, Opus tripartitum*) i kazania (*Sermones, Reden der Unterscheidung, Das Buch der göttlichen Tröstung, Von den edlen Menschen*); → Henryk Suzo napisał *Büchlein der ewigen Weisheit*, a J. → Tauler *Kazania*.

B. W OKRESIE REFORMACJI – w odpowiedzi na wystąpienie M. Lutra i pisma symboliczne luteranizmu (→ *Augsburskie wyznanie wiary*) kat. teologia niem. odpowiedziała wykładem prawowiernej doktryny (np. Berthold von Chiemsee *Tewsche Theologiey*, Mn 1528) oraz konfutacjami (np. *Die Konfutation des Augsburschen Bekenntnisses*, L 1891), które na polecenie ces. Karola V opracowała grupa teologów kat. (m.in. J. → Eck, B. Arnoldi, J. → Cochlaeus, J. Dietenberger, J. Fabri, J. Pflug); w antyreformacyjnej polemice teol. podejmowano dysputy publ. między poszczególnymi mistrzami i szkołami; przyczyniły się one do wytworzenia późnośredniow. kultury polemiki teol.; dominującym typem pism teol. stały się diatryby i dysputy poświęcone zagadnieniom spornym (np. → Erazma z Rotter-

damu *De libero arbitrio diatribe* i odpowiedź Lutra *De servo arbitrio*).

Upowszechniano także katechizmy do nauki religii odzwierciedlające ukierunkowanie, poziom i zadania nauczycielskiej funkcji Kościoła; stanowiły one źródło wiedzy o Kościele, wierze i moralności chrześc. (np. Lutra *Duży i Mały Katechizm dla zwyczajnych proboszczów i kaznodziejów* i odpowiadające im katechizmy kat. → Piotra Kanizjusza *Summa doctrinae christianae*, W 1555) oraz polem. kompendia doktryny.

C. Od XVII do XIX w. – rozwinęły się: 1. Teologia akademicka – Po wojnie 30-letniej nastąpiło uporządkowanie nauczania teol., które wróciło do szkół i akademii, ale nadal było prowadzone w duchu polem.; dokonał się podział i systematyzacja nauk i traktatów teol.; zachowały podreźnikowe syntezy w większości pozbawione nowych i twórczych impulsów; konfrontacja z ideami i prądami myślowymi XVIII w. wprowadziła do teologii racjonalizm i semiracjonalizm (G. Hermes i A. Günther); pojawiła się też tendencja przeciwna, podkreślająca pozaracjonalny rdzeń poznania teol. i w skrajnym ujęciu prowadząca do → fideizmu i → tradycjonalizmu; kat. teologia w N. w zasadzie odrzucała hist. styl myślenia oraz wskazywała na niezmienny i ponadhist. charakter katolicyzmu; odmienny kierunek reprezentowała → tybińska szkoła teologiczna (J.S. Drey, J.B. Hirscher, J.E. Kuhn, J.A. Möhler, F.Ch. Baur); preferowała podejście hist. w teologii, otwartość na dialog i zbliżenie do teologii protest., polemizowała z przedstawicielami tej epoki (I. Kant, F.W.J. Schelling, G.W.F. Hegel, F. Schleiermacher), zachowując wierność tradycji kat. i dokonując syntez; otworzyła nowe możliwości badania NT, łączyła krytycyzm i myślową odwagę, pielęgnowała zaufanie do Kościoła i przyjmowała kośc. charakter pracy teol.; rozwój świadomości hist. spowodował konieczność genetyczno-historycznego usystematyzowania i zrozumienia źródeł teologii z uwzględnieniem okoliczności kulturowych, mentalnościowych i językowych poszczególnych epok; pod koniec XVIII w. pojawiła się idea teologii jako systematycznego opracowania dziejów doktryny (S.G. Lange *Dogmengeschichte*, L 1796).

2. Teologia neoscholastyczna – Program odrodzenia → neoscholastyki opracował F.J. Clemens; szczególną rolę odegrali też J. → Kleutgen (*De ipso Deo*) i M.J. → Scheeben; badania nad dziełami Ojców Kościoła i kontakt ze szkołą tybińską zaowocowały → neotomizmem oraz wielkimi syntezami podręcznikowymi (*Mysterien des Christentums*, Fr 1865; *Handbuch der katholischen Dogmatik* I-IV, Fr 1873-98).

3. Teologia poszukująca – związków z duchem i wymaganiami epoki przy zachowaniu wierności podstawom wiary chrześc. (Möhler, Scheeben); w teologii niem. XIX w. toczyła się debata dotycząca sposobu rozumienia hist. źródeł wiary i chrześc. idei dziejów; nastąpiła radykalna krytyka *Biblii* jako źródła hist. wraz z odrzuceniem jej wiarygodności hist., rel. i teol., wywołana przez D.F. → Straussa (*Das Leben Jesu* I-II, T 1835-36); w odpowiedzi na nią Scheeben wydał dzieło *Natur und Gnade* (Mz 1861) wymierzone w tendencje racjonalistyczne i panteistyczne, ukazujące, że natura i nadatura są powiązane zgodnie z wolą Bożą, a w *Mysterien des Christentums* polemizował z uhistorycznioną myślą szkoły tybińskiej oraz z myślą szkoły → rzymskiej.

4. Teologia modernistyczna (→ modernizm I) – z końca XIX w. (S. Merkle, A.J.M. Erhard, Ph. Funk) stawiała radykalne pytanie o hist. charakter sformułowań dogm. (relatywny w stosunku do pojęć i doświadczeń rel. poszczególnych epok); na przełomie XIX-XX w. podważano wiarę w boskie źródła prawd objawionych, relatywizowano je i sprowadzono do przedmiotu czysto ludzkich działań (→ teologia liberalna); poglądy te spotkały się z ostrą reakcją Nauczycielskiego